

# ЕКОНОМІКА

---

## ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

*Кириленко В. І.  
ДВНЗ “Київський національний економічний  
університет імені Вадима Гетьмана”,  
Кириленко Л. М.  
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

### СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ЯК ТЕНДЕНЦІЯ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

*Розглянуто зміст, сутність і механізм формування процесу соціалізації економіки.  
Досліджено вплив соціалізації економіки на еволюцію суспільного розвитку.*

*Ключові слова: соціалізація, соціалізація економіки, соціалізація економічного розвитку.*

**Вступ.** В останні десятиріччя економіка розвинутих країн вступила в епоху загальноцивілізаційних трансформацій, що проявляється у посиленні соціальної спрямованості економічного розвитку. Сучасна наука розглядає відповідні трансформації через призму еволюції людини, особистості з усім багатством її здібностей та потреб, яка є фактичним центром цивілізаційної перспективи. У цьому контексті необхідно суспільство загалом та економічну сферу розглядати через їх соціальні характеристики – не лише як результат, а й як безпосередній спосіб існування і розвитку людини, її субстиціональні визначення.

Проблема соціалізації економіки досліджується багатьма вітчизняними науковцями: О. Беляєвим, А. Бебелю, А. Гальчинським, Ю. Зайцевим, П. Єщенком, С. Мочерним, В. Гришкіним, С. Тарасовим, а також відомими російськими економістами Л. Абалкіним, А. Бузгаліним, Т. Заславською та іншими.

**Мета дослідження.** *Метою статті є розкриття теоретичного розуміння процесу соціалізації економіки як форми та механізму розвитку суспільства. Тому безпосереднім завданням статті є аналіз впливу взаємовідносин людини і суспільства на формування і реалізацію соціалізації економіки, з'ясування змісту, сутності, структури соціалізації та дослідження напрямів соціалізації економіки за сучасної умови та форми розвитку суспільства.*

**Виклад основного матеріалу.** У загальному вигляді історичний процес становлення і розвитку суспільства являють собою діалектичну взаємодію двох складових: матеріального базису (засобів виробництва, продуктів праці, технології) та інституційної надбудови (ментальність і відповідно до неї система цінностей, яка

регулює економічну поведінку людини, а також економічні знання та інформація). Одним із факторів розвитку є започаткування відповідних інституційних змін, які мають впливати і змінювати матеріальний базис (стратегічними цільовими факторами розвитку якого є науково-технічний прогрес та підвищення продуктивності праці), а також пристосування нових інституцій до конкретних соціально-економічних умов на певному суспільно-економічному етапі. Природа виникнення та адаптаційні механізми інституційних змін визначаються в процесі соціалізації, під дією якої створюються відповідні умови не тільки для найповнішого задоволення потреб людини, але і для подальшого розвитку суспільства.

У науковій літературі соціалізація розглядається як процес, форма розвитку суспільства в таких аспектах: соціальний, який має проявитись через задоволення соціальних та духовних потреб людини, що дають можливість їй функціонувати як повноправному члену суспільства; економічний, який передбачає використання людського капіталу у виробництві суспільних благ та зростання його цінності.

Вперше термін “соціалізація” застосував американський соціолог Ф. Г. Гідінгс у 1887 р. в значенні як “розвиток соціальної природи або характеру індивіда, підготовка людського матеріалу до соціального життя” [1, с. 62]. В такому розумінні соціалізація – це процес розвитку людини як соціальної істоти, становлення її як особистості, що відбувається шляхом засвоєння соціальних норм, умінь, стереотипів, соціальних установок, прийнятих в суспільстві, тобто, через засвоєння соціального досвіду, людина включається в життя суспільства. Е. Дюркгейм, який один із перших звернув увагу на проблему соціалізації, підкреслював, що будь-яке суспільство прагне сформувати людину відповідно до наявних у неї певних універсальних, моральних, інтелектуальних і навіть фізичних ідеалів, але при цьому, ці ідеали змінюються залежно від історичних традицій, особливостей розвитку і соціального устрою суспільства. Деякі із закордонних дослідників уявляють соціалізацію як “безперервний і нескінченний процес руху суспільства до деякого ідеального стану, уявлення про який з переходом до кожної наступної фази змінюється, і він закономірно постає в новому, недосяжному вигляді” [1, с. 71].

Термін соціалізація нині не має однозначного тлумачення і інтерпретується по-різному. Діапазон інтерпретацій розташовується від розуміння його як пасивного засвоєння особистістю певних норм поведінки до підкреслення в процесі соціалізації активності суб'єкта, його саморозвитку. Під соціалізацією здебільшого розуміють двосторонній процес постійної передачі суспільством і засвоєння індивідом протягом всього його життя соціальних норм, культурних цінностей і зразків поведінки, що дають можливість індивідові функціонувати в даному суспільстві.

Основу процесу соціалізації становлять взаємовідносини між індивідом і суспільством. Суспільство відновлюється і розвивається тоді, якщо воно задовольняє вимоги індивіда, а індивід, у свою чергу, буде розвиватися і перетворюватися в особистість при виконанні та прийнятті їм вимог, пропонованих йому суспільством. Соціалізація представляє процес, де людина при залученні до відповідних норм і цінностей у суспільстві, може задовольнити власні потреби, узявши до уваги інтереси та потреби іншої людини, при чому ця здатність поширюється на всі форми її поведінки.

Таким чином, сутність процесу соціалізації розкривається через засвоєння та відтворення досвіду. Але необхідно зазначити, що в цьому процесі відбувається не тільки засвоєння та відтворення досвіду, але і перетворення, просування його на новий щабель розвитку. Тому, необхідно виокремити ще таку складову як соціальна творчість,

яка виступає необхідною умовою інституційних змін. Такий підхід дає можливість остаточно представити соціалізацію у вигляді тристороннього процесу, що враховує і засвоєння, і відтворення досвіду та соціальну творчість. Виділяючи третю складову процесу соціалізації у вигляді соціальної творчості, у даному випадку слід представляти її як прогресивну перетворюючу самодіяльність, що спрямована на зміну суспільних відносин, тобто це така рушійна сила, що має здатність до прогресивної діяльності, яка відбувається на основі засвоєння об'єктивних законів розвитку матеріального і духовного виробництва, та спрямована на перетворення інституціональної надбудови, що існує у вигляді системи суспільних відносин, інститутів.

Соціалізація обумовлена взаємодією численних чинників: матеріально-речових, географічних, культурно-ідеологічних тощо. Вона вбирає в себе різноманітні моральні, релігійні і естетичні цінності і переломлює їх у просторі соціально-економічних відносин, пов'язаних з виробництвом, розподілом, обміном і споживанням матеріальних благ і послуг.

Інтенсивність процесів соціалізації залежить від економічного базису суспільства на певному історичному періоді. Економічний розвиток суспільства безпосередньо пов'язаний з процесом виробництва, який слід розглядати як безмежне зростання влади людини над природою, що знаходить свій прояв через певні заходи спрямованих на економію праці та підвищення її продуктивності. Існуючий рівень економічного базису задає об'єктивні фактори розвитку як усього суспільства, так і окремих його індивідів і соціальних груп. Тобто, спосіб праці і виробництва визначає систему координат, у якій формується і розвивається людина, що у міру свого розвитку, у свою чергу, здатна активно впливати і визначати подальші зміни не тільки в економічному базисі, але і суспільстві в цілому. Дії людей, обмежені відповідними соціальними нормами, моделями поведінки, тобто певною системою цінностей, яка, як правило, створена не цими людьми, а працею та життєдіяльністю попередніх поколінь. Отже, рівень економічного розвитку формує певне середовище, яке з одного боку, – змінюється новим поколінням та, з другого боку, встановлює певні умови саме для цього покоління та певним способом формують його розвиток. Таким чином, важливе значення набуває аналіз соціалізації саме економічного базису (у науковій літературі дослідники оперують поняттям “соціалізація економіки”).

Соціалізація економіки, визначається як ланка загального процесу соціалізації, що “знаходить свій вияв у становленні та розвитку тенденції, а згодом і закономірності, згідно з якою під впливом потреб виробника прискорюється процес засвоєння і використання основними суб'єктами господарювання у своїх інтересах специфічної системи знань, норм і цінностей, необхідних для успішного функціонування народного господарства, соціально-економічних відносин, суспільства в цілому” [3, с. 15]. Згідно з іншими трактуванням соціалізація – це розвиток і посилення соціальної спрямованості у розвитку економічних систем, в умовах якого певна частина чистого грошового доходу використовується для задоволення соціально-матеріальних та соціально-духовних потреб основного суб'єкта економіки – людини. Соціалізація економіки – не стільки процес, що відбувається “під впливом потреб виробництва”, скільки процес трансформації економіки, яка відбувається під впливом суспільних змін [5, с. 242-243]. С. Мочерний соціалізацію економіки представляє як “процес поступового еволюційного наповнення підсистем та елементів економічної системи капіталізму соціалістичним змістом, формування і розвитку основ соціалізму” [4, с. 611-614].

Соціалізація економіки є процесом, що спрямований на всі елементи економічної системи (продуктивні сили, економічні відносини, господарський механізм), наповнюючи їх соціальним змістом. Де "соціальне" означає взаємозв'язок між індивідами, які потрібні один одному з метою досягання спільних цілей, з одного боку, та суспільством, з іншого. При цьому прагнення досягти особистих результатів має бути сполученим з інтересами всього суспільства. Такі взаємовідносини породжують певні моделі поведінки, які знаходять свій прояв в інституційній надбудові, і спричиняють зміну в економічну базисі шляхом соціалізації його елементів. Соціалізація продуктивних сил характеризується якісним перетворенням засобів виробництва, яке забезпечується шляхом використання досягнень науки. Тобто, відбуваються зміни в засобах праці (революція в робочих машинах, поява керуючих машин, перехід до автоматизованого виробництва), предметів праці (створення нових матеріалів з наперед заданими властивостями; використання нових, потенційно невичерпних джерел енергії), самої праці (трансформація її характеру та змісту, збільшення в ній частки творчості). Процеси соціалізація економічних відносин позначаються насамперед у відносинах власності (трансформація структури власності, еволюція її форм, об'єктів). Соціалізація відносин власності характеризує поєднання працівників із засобами виробництва, трансформацію структури розподілу, що зумовлює присвоєння працівниками результатів виробництва. Соціалізація господарського механізму – зміна організації елементів економічної системи у всіх сферах суспільного відтворення, проявляючись у конкретних формах господарювання, методів управління, правових норм тощо з метою досягання соціально злагодженого способу життя.

Трансформація елементів економічної системи показує, що процес соціалізації економіки з кожним наступним етапом історичного розвитку суспільства поглиблюється і ускладнюється, тим самим здійснюючи корінне перетворення суспільства, у перебігу якого з'являються нові відносини між особистістю та суспільством, соціальні цінності і норми поведінки. Можливість адаптуватися до цих змін вимагає ефективної взаємодії людини з суспільством на якісно нових засадах. Виникає необхідність визнання людини як найвищої цінності. Саме людина забезпечує складний взаємозв'язок продуктивних сил, економічних відносин і господарського механізму. Вона є одночасно головною складовою продуктивних сил, носієм економічних відносин, актором та дієвою особою щодо розв'язання суперечностей та реалізації інтересів і реальним чинником суспільства, який має приводити в дію продуктивні сили загалом, економічні відносини і господарський механізм для досягнення конкретних соціальних цілей. Таким чином, соціалізація економіки – це цільова орієнтація економічного розвитку на всебічне забезпечення потреб людини.

Еволюція суспільства розвитку вимагає прискорення процесу соціалізації економіки. Прямуючи до максимального ступеня соціалізації економіки суспільство забезпечить постійний прогресивний розвиток. На засадах аналізу трансформації елементів економічної системи можна виокремити основні напрями посилення соціалізації економіки: формування людського та соціального капіталу; якісна трансформація системи інститутів, які забезпечують взаємозв'язок основних суб'єктів господарювання в усіх сферах економічного життя і, відповідно, зміна місця та ролі працівника у системі прийняття рішень через інститути соціального партнерства, соціальної відповідальності, соціальної конкуренції; соціальна орієнтація економічних основ та матеріальних стандартів існування працівника, що виражається у збільшенні

частки сукупного працівника у національному доході, отже, змінах у розподілі, організації оплати праці, обсязі фонду споживання; соціальна орієнтація ринкового законодавства; поява та розвиток середнього класу, його структури, якості, ваги в економічному та політичному середовищі; динамічні зміни у системі відносин власності, зокрема трансформації форм прояву і функціонування приватної власності, виникнення та розвиток нових типів і форм власності (в тому числі таких, наприклад, як інтелектуальна власність, власність у сфері інформації, колективна власність працівників тощо); збільшення можливостей реалізації особистістю своїх потреб та можливостей за рахунок більш вільного доступу до послуг освіти, охорони здоров'я, мистецтва тощо; збільшення соціальної ролі держави за рахунок посилення соціальної спрямованості бюджетів розвинутих країн.

Аргументація визначення місця людини в логіці соціалізації, має опиратися і на розумінні креативної (творчої) функції особистості. Мається на увазі те, що необхідно дотримуватися важливої методологічної конструкції, а саме людину необхідно розглядати не лише як суб'єкт, а і як об'єкт творчого процесу. Змістовно ця методологічна засада опирається на таких змістовних закономірностях економічного розвитку: процесі олюднення природи; формування соціальних зв'язків; нарощування продуктивної сили людини.

Попередній виклад дає логічні підстави для внесення уточнень до визначення місця людини у цивілізаційному процесі – вона реалізує в ньому свій творчий потенціал не як зовнішній чинник, а як безпосередня “тканина” цивілізаційного розвитку, його енергетична основа. Саме з таких позицій має розглядатися логіка еволюції цивілізації – її цільову спрямованість слід оцінювати насамперед у контексті еволюції самої людини. Маємо виходити з того, що цей процес не просто детермінується людиною, підпорядковується її цілям та інтересам, а є безпосереднім відображенням еволюційного розвитку особистості, зокрема її соціальної складової.

Конститууючи соціальне в структурі цивілізаційного процесу, людина водночас виступає і безпосереднім втіленням цього соціального. У цьому разі соціальне розглядається у широкому контексті – як органічна єдність трьох складових – олюдненої природи, суспільного середовища, а також предметів людської праці, у тому числі знарядь і засобів виробництва у їх соціальній якості. Саме у цій якості відповідні предмети інтегруються в орбіту соціального, зокрема економічного життя. Неважко помітити і те, що саме у такому контексті поняття “соціальне” набуває адекватного значення з поняттям “цивілізаційне”.

Зрозуміти це досить складне за своїм змістом положення можна лише з урахуванням того, що першоосовою соціальної складової людини є не стільки обмін діяльністю (він може бути обмеженим як у просторі, так і часі), а насамперед нагромадження напрацьованої людством соціальної інформації. Саме соціальна інформація, що передається людині спадково (від покоління до покоління), а також через горизонтальні зв'язки людини з людиною є основою пізнання, тим, що формує соціальну генетику особистості. Особистість є носієм соціальної інформації й передусім у цьому контексті – носієм соціального.

**Висновки.** Процес соціалізації включає в себе розвиток взаємовідносин людини і суспільства шляхом засвоєння статичного, що передається від покоління до покоління, і відтворення нового, динамічного, що створюється в процесі соціальної творчості, де при цьому одні змістовні елементи визначають динамічний початок в процесі соціалізації, а інші, статичні, що забезпечує самозбереження суспільства та наступність його традицій,

звичаїв. Таким чином, соціалізація економіки є закономірним процесом еволюції, сучасною тенденцією суспільного розвитку, який передбачає радикальне поліпшення якості та істотне підвищення рівня життя населення, його добробуту, що охоплює надзвичайно широкий спектр соціально-економічних явищ.

**Використані джерела:**

1. *Бортіс Г.* Інституції, поведінка та економічна теорія: внесок до класико-кейнсіанської політичної економії / Тамара Бардадим (пер.з англ.). – К.: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2007. – 560с.
2. *Гальчинський А. С., Єценко П. С.* Економічна теорія: підручник. – К.: Вища шк., 2007. – 503 с.
3. *Гришкін В. О.* Соціалізація економіки України: теорія, методологія, перспективи / Дніпропетровський національний ун-т. – Д.: Пороги, 2005. – 498 с.
4. *Зайцев Ю. К.* Соціалізація економіки України та системна трансформація суспільства / Київський національний економічний ун-т. – К.: КНЕУ, 2002. – 188 с.
5. *Мочерний С. В.* Політична економія: навч. посіб. – 2-ге вид., виправ. і доп. – К.: Знання, 2007. – 684 с.
6. *Тарасов С.* Соціалізація економіки в системі трансформаційних процесів суспільного розвитку // Регіональна економіка. – 2004. – № 1. – С. 241-249.

**Кириленко В. И., Кириленко Л. М. Социализация экономики как тенденция развития общества**

*Рассмотрено содержание, сущность и механизм формирования процесса социализации экономики. Исследовано влияние социализации экономики на эволюцию общественного развития.*

**Ключевые слова:** социализация, социализация экономики, социализация экономического развития.

**Kyrylenko V. I., Kyrylenko L. M. Socialization of the economy from the tendency development of the social.**

*The article reviews the content, essence and mechanism of forming of the process of socialization of the economy. The influence of economic socialization in the evolution of social development is investigated.*

**Key words:** socialization, socialization of the economy, socialization of the economy development.

**Колядич О. І.**

**ДВНЗ “Київський національний економічний  
університет імені Вадима Гетьмана”**

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУТУ ЗАЙНЯТОСТІ  
В УКРАЇНІ НА МЕЖІ ХХ–ХХІ СТОЛІТЬ**

*У статті розглянуто інституційні зміни у сфері зайнятості в Україні на межі ХХ–ХХІ століть, розкрито ряд окремих категорій зайнятості, використаних в інституціональному аналізі.*

**Ключові слова:** інституціональна теорія, ринок праці, сфера зайнятості, найм, контрактна теорія зайнятості.

**Постановка проблеми.** В умовах ринкової економіки інститут зайнятості є важливим об’єктом вивчення багатьох наук, оскільки саме у сфері зайнятості людина